

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, доцента

Кучерової Ганни Юрїївни на дисертаційну роботу

Гнатенко Ірини Анатоліївни

на тему «Формування державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки», представлену на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – Економіка та управління національним господарством

Актуальність теми дисертаційної роботи. Розвинуте підприємництво пов'язує власний шлях розвитку із створенням умов державою, рішення та дії якої підтримують внутрішню стійкість системи, пом'якшують наслідки негативного впливу зовнішнього середовища, використовують сучасні моделі адаптації, забезпечують протистояння розбалансуванню розвитку та механізму прийняття інноваційних рішень. Підприємництво, що не може внутрішньо узгодити соціально-економічну структуру відповідно до сучасних вимог, відчуває кризу рентабельності, конкурентоздатності, ліквідності, фінансової стійкості та загрозу невизначеності стратегічного розвитку у майбутньому. Незахищеність підприємництва в умовах кризи та складність розвитку інноваційної економіки вимагають від держави визначення кола пріоритетів, реалізація яких забезпечить життєздатну форму існування підприємництва в Україні на довготривалу перспективу. Враховуючи карантинні обмеження та дестабілізацію світу, що виникли через пандемію COVID-19, як ніколи актуальним та своєчасним є трансформація державних пріоритетів з огляду на потенціал та загрози сталому функціонуванню підприємництва, яке на гідному рівні забезпечує формування доданої вартості та зайнятість в країні. Втім, масштабність та багатовекторність необхідних заходів значно ускладнює процедуру прийняття управлінських рішень з точки зору збереження балансу між пріоритетами функціонування держави та підприємництва.

З огляду на вищезазначене, формування державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки на рівні теорії, методології та практики в межах окремого наукового дослідження Гнатенко Ірини Анатоліївни є своєчасним і становить як науково-практичний, так і прикладний інтерес. Науковий імператив проведеного дослідження підсилюється положеннями Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, яка має забезпечити передумови для зростання країни в умовах кризи, розвитку інноваційних процесів та сприяти реалізації конкурентних переваг функціональних територій та галузей національної економіки. Тому дисертаційна робота Гнатенко Ірини Анатоліївни, в основу якої покладено саме проблему формування державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки, є вагомим не тільки для владних структур, контролюючих органів, суб'єктів підприємництва, а і для

кожного свідомого громадянина, який сприяє новітньому напряму розвитку суспільства та країни.

За *мету* в дисертаційній роботі поставлено комплексне дослідження теоретико-методологічних і методичних засад формування державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки.

Для її досягнення поставлено і вирішено низку *завдань*, котрі стосуються наступного: визначити еволюційні передумови, закономірності зміни парадигми розвитку підприємництва на інноваційну в контексті формування економічної теорії; конкретизувати та уточнити теоретичні засади державного регулювання інноваційного розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки; сформувати методологічні засади щодо формування державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки; обґрунтувати концепцію формування державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки; систематизувати пріоритети інфраструктури розвитку підприємництва з урахуванням тенденцій на ринку праці; визначити основні тенденції інноваційного розвитку підприємництва з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду; запропонувати науково-методичні засади щодо оцінювання інституціонального забезпечення розвитку підприємництва; дослідити місце та роль ринку праці у формуванні інноваційного розвитку підприємництва; запропонувати пріоритетні напрями розвитку підприємництва на засадах кластерного партнерства; визначити ефективність взаємодії підприємств в системі інституціонально-матричної кластеризації; обґрунтувати архітекtonіку механізму формування державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки; розробити моделі та процедури рекомбінації національних кластерів з урахуванням попиту ринку праці та на основі інструментарію нейронних мереж.

Об'єктом дослідження є процес розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки.

Предметом дослідження стала сукупність теоретико-методологічних, методичних і прикладних засад формування державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами та темами. Дисертаційна робота виконувалася за планами науково-дослідних робіт Київського національного університету технологій та дизайну за темою «Управління інноваційним розвитком підприємництва на засадах кластеризації» (державний реєстраційний номер 0107U001146), де автором обґрунтовано архітекtonіку формування кластерів в економіці інноваційного типу та запропоновано визначення ефективності взаємодії підприємств в системі інституціонально-матричної кластеризації; темою Національної металургійної академії України «Моделювання економічної поведінки та стратегії розвитку суб'єктів господарювання» (державний реєстраційний номер 0116U008360), де автором запропоновано рекомендації в частині формування методів та інструментарію державного регулювання ринку

праці, помірний адміністративний або ринковий вплив яких сприяє реалізації ринком праці найголовніших системоутворюючих функцій.

Ступінь обґрунтованості й достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи, авторефератом та науковими публікаціями автора дає підстави для визнання того, що теоретико-методологічні положення, практичні висновки і рекомендації, сформульовані дисертантом, є достовірними. Достовірність теоретичних узагальнень, висновків та рекомендацій забезпечується обраними діалектичним методом пізнання соціально-економічних явищ, системним і комплексним підходами, вміло використаними загальнонауковими і спеціальними методами дослідження, серед яких наступні: індукції, дедукції, історико-логічний, систематизації, статистичного аналізу, угруповання, синтезу, моделювання, графічний, спостережень та анкетування.

Джерельна база дослідження охоплює значну кількість зарубіжних і вітчизняних теоретичних досліджень, аналітичних робіт, нормативно-правових документів, статистичної інформації, які роблять наукові положення та практичні рекомендації достатньо обґрунтованими. Використані статистичні дані у роботі є актуальними та достовірними. Бібліографія дисертації формує чітке представлення результатів огляду сучасного стану справ в обраній галузі дослідження.

Про достовірність, достатню обґрунтованість положень та висновків дисертації також свідчить їх оприлюднення на 15 науково-практичних конференціях, використання розробок автора в практичній діяльності суб'єктів господарювання та владних структур, відповідність вхідних даних оприлюдненій статистиці. Зміст дисертації подано чітко, лаконічно, у науковому стилі, його структура повністю розкриває тему дисертації, поставлені завдання та висновки корелюють між собою, що значно спрощує сприйняття результатів та оцінювання їх достовірності, наукової цінності.

Наукова новизна результатів дисертаційної роботи. Елементи сформульованої у дисертації наукової новизни поглиблюють концептуальне бачення та методологію формування державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки. В ході дослідження автор висуває гіпотезу про трансформацію державних пріоритетів з метою поступового забезпечення інноваційного типу розвитку підприємництва в Україні засобами реалізації кластерного партнерства, ефективної взаємодії та удосконалення інституційного середовища. *Доказовою базою якої виступають запропоновані результати:* концепція формування державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки (стор. 123-151), методологічні засади формування та розвитку інституціонально-матричної кластеризації підприємництва (стор. 305-308), архітектоніка необхідних інституціональних умов та елементів механізму формування державних пріоритетів розвитку підприємництва (стор. 415), методологічний підхід до діагностування майбутньої спрямованості інноваційної стадії, фази інноваційного розвитку підприємництва для ефективного управління (стор.

82-89), алгоритм визначення етапів формування державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки (стор. 149), теоретичні засади в контексті політики державного регулювання інноваційним розвитком підприємництва (стор. 91-98), методичний підхід до управління ефективністю кооперування в інноваційному кластері (стор. 332-340), наукове тлумачення дефініції «інноваційне підприємство» (стор. 77), ідентифікація державних пріоритетів інноваційного розвитку підприємництва (стор. 144-160), напрями та шляхи розвитку кластеризації інноваційного підприємництва (стор. 289-299), науково-методичний підхід до формування інноваційних кластерів та Центрів кластерного розвитку (стор. 404-414).

В результаті підтвердження достовірності висунутих припущень, автор забезпечує внесок у розвиток економічної теорії та методології в частині:

вперше:

- обґрунтовано Концепцію формування державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки із застосуванням системного, процесного, еволюційного та стейкхолдерорієнтованих підходів, яка дозволяє конфігурувати інституціонально-матричні інтегровані структури бізнесу в контексті дотримання економіки інноваційного типу;

- сформовано методологічні засади формування та розвитку інституціонально-матричної кластеризації підприємництва в умовах інноваційної економіки, які ґрунтуються на врахуванні попиту ринку праці, визначенні етапів формування державних пріоритетів розвитку підприємництва, системному здійсненні інноваційних зрушень в економіці та є орієнтованими на скорочення термінів окупності інвестицій в проекти інноваційного розвитку;

- окреслено архітектоніку необхідних інституціональних умов та елементів механізму формування державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки, в основі якого розглянуто економіко-часовий контекст розвитку підприємництва, що забезпечує реалізацію необхідних заходів щодо державного регулювання та підтримки розвитку підприємництва шляхом удосконалення наявного інституціонального середовища;

удосконалено:

- методологічний підхід до діагностування майбутньої спрямованості інноваційної стадії, фази інноваційного розвитку підприємництва для ефективного управління, який базується на послідовному використанні державних пріоритетів та конкретизації відповідних адаптаційних стратегій з урахуванням чинників впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на реалізацію неоінноваційного вектору розвитку в умовах знанневої економіки;

- ідентифікацію алгоритму визначення етапів формування державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки, який, на відміну від існуючих, включає: оцінювання вхідних умов, що викликають інертний розвиток підприємництва; фіксацію та констатацію необхідних базових умов з усунення інертного розвитку підприємництва; конкретизацію

державних пріоритетів з усунення інертного розвитку підприємництва; реалізацію державних пріоритетів розвитку підприємництва з метою забезпечення проектного кластерного розвитку;

- теоретичні засади в контексті політики державного регулювання інноваційним розвитком підприємництва, які, на відміну від існуючих, є основою для можливості визначення напрямів консолідації бізнесу, наукових установ, підприємств, державних органів влади та інших інституцій, що утворюють трансфертно-технологічну інфраструктуру наукоємного підприємництва в Україні;

- методичний підхід до управління ефективністю кооперування в інноваційному кластері, який, на відміну від існуючих, передбачає поетапне оцінювання та підбір нових учасників кластеру, вибір та коригування стратегії розвитку задля підвищення ефективності партнерства;

набули подальшого розвитку:

- наукове тлумачення дефініції «інноваційне підприємство», яке, на відміну від існуючих ідентифікує його як креативний, творчий і ризикований вид підприємницької діяльності в умовах нестабільності зовнішнього середовища, що виявляється як складно-логічний процес розширеного економічного відтворення, котрий здійснюється юридичною або фізичною особою і спрямований на реалізацію інноваційних проектів, новаторських методів організації праці, виробництво принципово нового товару, послуг, технологій, при цьому результатом такої діяльності є отримання прибутку внаслідок комерціалізації і досягнення суспільної корисності від інновацій;

- ідентифікація державних пріоритетів інноваційного розвитку підприємництва, які, на відміну від існуючих, враховують інституціональні перетворення та перспективи змін і дозволяють структурувати систему державного регулювання і підтримки розвитку підприємництва в умовах недостатності або обмеженості наявних ресурсів;

- напрями та шляхи розвитку кластеризації інноваційного підприємництва, що, на відміну від існуючих підходів, поєднують в собі характеристики ефективної мережевої кооперації за участю великих провідних підприємств у вигляді кластерних моделей «колесо і спиці», «сателітного» кластеру, яке надає можливість планувати на макро-, мезо- та мікрорівнях процес створення інноваційних кластерів з урахуванням стратегічних пріоритетів розвитку економіки;

- науково-методичний підхід до формування інноваційних кластерів та Центрів кластерного розвитку з використанням інструментарію нейромережевого моделювання, який, на відміну від існуючих, дозволяє використовувати мінімальне залучення людських, фінансових та технічних ресурсів підприємства.

Науково-практична значимість результатів дослідження.

Науково-практична значимість проведеного дослідження полягає в тому, що розробки та положення дисертації за рахунок обґрунтування державних пріоритетів дають змогу забезпечити інноваційний тип розвитку підприємництва в Україні.

Науково-практичне значення становлять наступні результати: рекомендації з забезпечення державної підтримки підприємницької діяльності; стратегія подальшого розвитку підприємства; алгоритм формування етапів державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки; напрями консолідації інституцій, що утворюють трансфертно-технологічну інфраструктуру наукоємного підприємництва в Україні; рекомендації з підвищення конкурентоспроможності та поетапного переходу підприємства на більш інноваційні форми ведення господарської діяльності; результати дослідження соціально-економічного розвитку Луганської області та розробка положень Плану реалізації на 2021-2023 роки Стратегії розвитку Луганської області на період 2021-2027 років та перспективних напрямків роботи Агенції регіонального розвитку Луганської області; стратегія поглиблення, розширення і стимулювання інноваційної діяльності, рекомендації з пошуку на ринку праці необхідних працівників, а також налагодження співпраці з великими інноваційними підприємствами; пропозиції зі створення високоефективних інноваційних кластерів.

Підтверджено використання розробок автора в практичній діяльності Комітету з питань економічного розвитку Верховної Ради України (довідка від 01.09.2020 р.), ДП «Київський обласвтодор», ВАТ ДАК «Автомобільні дороги України» (довідка від 01.04.2020 р. № 246/04/20/1), ТзДВ «Полтавська фірма «Ворскла» (довідка від 10.03.2020 р. № 3), Агенцією регіонального розвитку Луганської області (довідка від 16.05.2020 р. № 16/05-02), ТзОВ «РА.ДА» (довідка від 20.02.2020 р.), ТзОВ «Елмеханіка» (довідка від 06.02.2020 р.), Департаментом економічного розвитку, зовнішньоекономічної діяльності та туризму Луганської обласної військово-цивільної адміністрації (довідка від 22.01.2020 р. № 22-01-487). Здобутки автора використані для поглиблення навчально-методичного забезпечення дисциплін «Інноваційний розвиток підприємств» (д о в і д к а від 23.10.2020 р. № 05-05/1738).

Повнота викладу в публікаціях наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Положення наукової новизни, висновки та рекомендації, які сформульовано в дисертації, одержані автором, достатньо апробовані. Основні положення, висновки й результати дисертації отримано автором особисто та опубліковано у 23 наукових працях, з яких: 1 одноосібна монографія, 3 колективні (у тому числі 1 зарубіжна); 20 статей у наукових фахових виданнях України; 4 статті у наукових фахових виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз даних «Web of Science» та «Scopus»; 15 праць апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій 54,61 друк. арк., особисто належать автору – 43,21 друк. арк. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї і положення, які є результатом власної роботи здобувача. Автореферат чітко представляє науковий вклад автора, за своїм змістом є ідентичним основним положенням дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертаційної роботи відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України щодо публікацій основного змісту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Зауваження до змісту й оформлення дисертаційної роботи.

Оцінюючи позитивно дану дисертаційну роботу, слід констатувати, що вона не позбавлена певних зауважень та дискусійних положень.

1. Тема дослідження орієнтована на формування державних пріоритетів розвитку підприємництва, хоча діючі макроекономічні документи та відповідні підзаконні акти доводять те, що наразі державні пріоритети в обраній царині дослідження вже існують у певній формі. Зважаючи на результати проведеного дослідження автора, доречніше було б тему дослідження визначати з точки зору не формування державних пріоритетів, а їх розвитку, актуалізації, чи трансформації.

2. Підрозділ 1.1 дисертації присвячено «Теоретичній інтерпретація варіативності державного регулювання інноваційного розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки», де акцент зроблено на особливостях державного регулювання інноваційного розвитку на основі аналізу понятійно-категоріального апарату, методичного та факторного середовища, хоча, вважаючи на об'єкт дослідження, доцільно було б більше уваги приділити процедурі (процесу) формування державних пріоритетів розвитку підприємництва, які чітко представлені першочерговими пріоритетами та дорожніми картами у положеннях діючих державних стратегій. Тому, на наш погляд, це завдання більш стосується не проблеми державного регулювання, а стратегічного управління, оцінювання змісту наразі актуальних стратегічних цілей щодо розвитку підприємництва та інновацій. Також, доцільно було б визначити перелік необхідних вхідних та вихідних даних для кожного блока пропонованої автором схеми визначення державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки; встановити перелік діючих та необхідних для затвердження нормативно-правових актів, стратегій, оцінити їх узгодженість або суперечність із пропозиціями автора, що у цілому забезпечить можливість реалізації пропонованої схеми на практиці.

3. Підрозділ 2.1 «Методологічні основи формування державних пріоритетів розвитку підприємництва» завершується тезою автора: «пропонується використовувати методологію неоінноваційного формування державних пріоритетів розвитку підприємництва в інноваційній економіці, засновану на синергетичному поєднанні еволюційного, процесного, системного та стейкхолдерорієнтованого підходів, що дозволить створити оптимальні зовнішні умови для розвитку бізнесу та інновацій». Втім, автор не наводить показники, їх межі, метод оцінювання економічного ефекту від реалізації пропонованої методології, тому можливість «створити оптимальні зовнішні умови» вкрай складно оцінити.

4. На рис. 2.3 «Схема інституціональної матриці підприємництва в умовах інноваційної економіки» у блок «Неформальні інститути» доречно було б включити усталені моделі поведінки, притаманні різним верствам населення та суб'єктам за видами економічної діяльності, що дало б змогу значно розширити різноманіття неформальних інститутів. Крім того, на рис. 2.3 доречно було б відобразити зовнішнє середовище, адже система

взаємозв'язків суб'єктів не формується відірвано від впливу фактору часу та зовнішнього середовища.

5. За змістом автор дисертації (наприклад рис. 2.4) оперує такою категорією як «система пріоритетів». Зважаючи на те, що система – це «множина взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле, взаємодіють із середовищем та між собою, і мають мету», застосування поняття «системи» не узгоджується із розумінням суті категорії «пріоритети». Тому до пріоритетів доречніше було б застосовувати таку категорію як множина чи сукупність.

6. На рис. 3.14 представлено «Поле ринкових «провалів» та поле формування пріоритетів державної підтримки розвитку підприємництва в інноваційній економіці». Зважаючи на особливості побудови світових рейтингів, пріоритет 1 «підвищення позицій України у загальносвітових рейтингах» виступає результатом досягнення інших вказаних пріоритетів, тому, на наш погляд, послідовність дещо порушено. Це стосується і рис. 3.31. Зовнішні рейтинги, зважаючи на особливість методології їх побудови, її недоліки, припущення та обмеження у застосуванні, лише частково відображають стан справ та тенденції розвитку підприємництва в країні. Також, пріоритет три, чотири, п'ять стосуються забезпечення умов для розвитку, стимулювання, фінансування, що дещо узагальнено та потребує конкретики. Пріоритет сім доречно було б розширити за рахунок цифровізації, темпи поширення якої наразі непомірні. Також, доцільно було б уточнити пріоритет вісім, за рахунок чого автор пропонує покращити імідж підприємництва країни.

7. Додаткового пояснення потребує ступінь уніфікованості авторського методологічного підходу формування державних пріоритетів розвитку підприємства в інноваційній економіці. Чи можливо застосувати пропонований підхід до інших секторів національної економіки за видами економічної діяльності або розміру бізнесу (середній, великий), на регіональному рівні, чи враховує підхід різницю у розвитку окремих територій. Для забезпечення уніфікації підходу, які саме етапи доречно адаптувати до особливостей функціонування та розвитку інших секторів національної економіки. Як часто повинні переглядатися державні пріоритети підприємницького розвитку в інноваційній економіці, щоб не втратити актуальності, як сталося з окремими положеннями діючих стратегічних документів, затверджених на довгострокову перспективу.

8. Автор вдало використовує методологію сценарного форсайту, зокрема, при формуванні державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах сценарного форсайту ринку праці (рис. 3.26). Проте, саме сценарному підходу притаманний той недолік, за яким визначений кращим сценарій є актуальним лише на період проведення дослідження та тільки тих умов, що характеризують стану розвитку системи у той період. Робота тільки б виграла, якби застосовувалася технологія стратегічного форсайту, яка базується на стратегічних рішеннях, узгоджених між суспільством, бізнесом, інститутами та урядом, які прийняті на основі прямих класичних кількісних

показників соціально-економічного розвитку та додатково враховують непрямі інформаційні дані соціально-економічного характеру. Тобто, за своєю суттю, уточнюють кількісні показники та модель майбутнього. Тим самим значно розширюється площа охоплених питань і аспектів діяльності в контексті комплексного їх бачення.

Проте, висловлені зауваження в цілому не знижують наукову та практичну значимість дисертаційної роботи і створюють методологічне підґрунтя для трансформації державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки.

Загальний висновок. Дисертація Гнатенко Ірини Анатоліївни є завершеним самостійним дослідженням, яке характеризується високим теоретико-методологічним та прикладним рівнем обґрунтування та вирішення поставлених завдань, дозволяє вирішити важливу наукову проблему – комплексного дослідження теоретико-методологічних і методичних засад формування державних пріоритетів розвитку підприємництва, що є актуальним в умовах невизначеності та непередбачуваності розвитку інноваційної економіки. Робота має обґрунтовані, апробовані, достовірні та оригінальні результати науково-практичного характеру.

Дисертаційна робота Гнатенко Ірини Анатоліївни на тему «Формування державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки» та автореферат відповідають паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством і вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою КМУ від 24 липня 2013 року № 567 зі змінами і доповненнями, затвердженими Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р., а її автор – Гнатенко Ірина Анатоліївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

**Офіційний опонент,
Професор кафедри економіки
Класичного приватного університету,
м. Запоріжжя
доктор економічних наук, доцент**

Г.Ю. Кучерова

Підпис засвідчую:

**Перший проєктор
Класичного приватного університету,
м. Запоріжжя
доктор економічних наук, професор**

О.В. Покатаєва